

Waldemar Kozyra

Stanisław Wojciechowski - minister spraw wewnętrznych Polski Odrodzonej (16 stycznia 1919 - 23 czerwca 1920)

Niepodległość i Pamięć 25/4 (64), 103-130

2018

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Waldemar Kozyra

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Instytut Historii

Zakład Historii Społecznej XX wieku

**Stanisław Wojciechowski –
minister spraw wewnętrznych Polski Odrodzonej
(16 stycznia 1919–23 czerwca 1920)**

Słowa kluczowe

Stanisław Wojciechowski, minister spraw wewnętrznych, II Rzeczpospolita, Sejm Ustawodawczy, życie społeczno-polityczne, administracja ogólna, sprawozdanie sytuacyjne, policja

Streszczenie

Stanisław Wojciechowski minister spraw wewnętrznych Polski Odrodzonej (16 stycznia 1919–23 czerwca 1920) z racji swego urzędu wielokrotnie kierował rządem, był bowiem zastępcą premiera I.J. Paderewskiego, który często przebywał za granicą. W Sejmie Ustawodawczym jego propozycje prawodawcze większość sejmowa szybko przyjmowała i wcielała w życie. Powszechnie uważano, że bardzo sprawnie rozwiązywał nabrzmiałe problemy społeczne, zażegnując strajki i wybuchy niezadowolenia. W imieniu rządu przygotował Deklarację konstytucyjną, która w gruncie rzeczy wskazała kierunek organizacji polskiej administracji w duchu centralistycznym, realizowanym przez polskie rządy tak przed, jak i po maju 1926 r., wbrew faktycznym postanowieniom Konstytucji marcowej 1921 r. S. Wojciechowski metodycznie i planowo współtworzył struktury administracji spraw wewnętrznych oraz samorządu terytorialnego, w szczególności administracji ogólnej, którą stanowili starostowie i wojewodowie, oraz Policji Państwowej.

Działalność polityczna i społeczna Stanisława Wojciechowskiego w polskiej historiografii jest już dość dobrze opracowana, w szczególności z lat 1922–1926, kiedy to sprawował urząd prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej¹. Natomiast mniej znana jest jego działalność jako ministra spraw wewnętrznych RP, którą to funkcję pełnił od 16 stycznia 1919 roku do 23 czerwca 1920 roku. Należy podkreślić, że sprawując ją realizował zadania centralnego organu administracji publicznej, dlatego też podstawą niniejszego artykułu są założenia metodologiczne właściwe dla badań nad dziejami ustroju i administracji, ze szczególnym uwzględnieniem teorii organu administracyjnego w ujęciu podmiotowym².

Stanisław Wojciechowski urodził się 15 marca 1869 roku w Kaliszu, a jego rodzicami byli Feliks i Florentyna z Vorhoffów. Pochodził ze zubożałej rodziny szlacheckiej. Studiował na Wydziale Matematyczno-Fizycznym, a później Przyrodniczym Uniwersytetu Warszawskiego. Tu rozpoczął działalność polityczną, wiążąc się najprzód ze Związkiem Młodzieży Polskiej „Z”, a następnie z ruchem socjalistycznym. Aresztowany w 1891 roku, po wyjściu na wolność wyjechał z kraju. Brał udział w Kongresie Założycielskim Polskiej Partii Socjalistycznej w Paryżu w 1892 roku. Po powrocie do Polski, wspólnie z Józefem Piłsudskim kierował partią i wydawał „Robotnika”. W 1905 roku odszedł z PPS i rozpoczął działalność w ruchu spółdzielczym. W 1906 roku współtworzył Towarzystwo Kooperatystów oraz został dyrektorem Związku Stowarzyszeń Spożywczych. Od 1915 roku przebywał w Rosji, zbliżając się do ugrupowań społecznie umiarkowanych. W 1917 roku, w Moskwie został prezesem Polskiego Zjednoczenia Międzypartyjnego, które podporządkowało się Komitetowi Narodowemu Polskiemu w Paryżu. W czerwcu 1918 roku powrócił

¹ Zob. Z. Pawluczuk, *Konspirator i prezydent. Rzecz o Stanisławie Wojciechowskim*, Warszawa 1993; *Stanisław Wojciechowski, prezydent RP. Wspomnienia. Orędzia. Artykuły*, wstęp M. Groń-Drozdowska, M. Drozdowski, Warszawa 1995; *Prezydenci i premierzy Drugiej Rzeczypospolitej*, red. A. Chojnowski, P. Wróbel, Wrocław 1992.

² Szerzej: W. Kozyra, *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918–1939*, Lublin 2009, s. 15–24, 28–29.

do kraju i objął stanowisko profesora historii i teorii kooperacji w Wyższej Szkole Handlowej w Warszawie.

Dnia 16 stycznia 1919 roku tymczasowy naczelnik państwa Józef Piłsudski zdymisjonował drugi rząd ludowy, którym kierował Jędrzej Moraczewski i powołał nowy, z Ignacym Janem Paderewskim na czele. W gabinecie tym Stanisław Wojciechowski otrzymał tekę ministra spraw wewnętrznych. W zamiśle Józefa Piłsudskiego miał to być rząd przejściowy, bezpartyjny, fachowy i powinien ustąpić po ukonstytuowaniu się Sejmu Ustawodawczego. Faktycznie był rządem partyjnym o obliczu centrowym, w którym znaczne wpływy uzyskały stronnictwa prawicowe. Głównymi osobistościami gabinetu byli: premier Ignacy Jan Paderewski, który objął dodatkowo resort spraw zagranicznych; Stanisław Wojciechowski, popierany przez J. Piłsudskiego i zastępujący premiera w czasie jego częstych nieobecności w kraju; Józef English, pochodzący z Wielkopolski i dzierżący tekę ministra skarbu. Utworzenie rządu I.J. Paderewskiego zamykało czas formowania się jednolitego ośrodka władzy państwowej w Polsce, gdyż uznała go Naczelna Rada Ludowa w Poznaniu i Komitet Narodowy Polski w Paryżu, a co najważniejsze, państwa zwycięskiej Ententy³.

Rząd ten miał przed sobą piętrzące się problemy natury gospodarczej i polityczno-administracyjnej. W pierwszej kolejności, należało przeprowadzić w sposób bezstronny i spokojny wybory do Sejmu Ustawodawczego wyznaczone na 26 stycznia 1919 roku, co w pełni się udało. Po ukonstytuowaniu się Sejmu Ustawodawczego, w dniu 10 lutego 1919 roku gabinet I.J. Paderewskiego otrzymał wotum zaufania i stał się odtąd rządem większości sejmowej. Od połowy 1919 roku musiał zmagać się z narastającym kryzysem gospodarczym, w szczególności aprowizacyjnym oraz z coraz większymi trudnościami na arenie międzynarodowej. Premier Paderewski mówił w sejmie: „Polska nie chce awantury, Polska nie chce rewolucji, nie chce

³ Archiwum Akt Nowych, Prezydium Rady Ministrów, Akta Grupowe 1932–1939, sygn. 2–7 (3), akty nominacyjne I–XI 1919; Z. Pawluczuk, op. cit., s. 87–88.

też reakcji (...). Polska chce ładu, porządku i prawa. Polska chce być zdrową, silną i czystą. Polska chce ewolucyjnego rozwoju i postępu. Polska idzie naprzód, ale chce iść prosto”. Na temat aprowizacji kraju stwierdzał: „Najpilniejszą potrzebą obecnej chwili to chleb. Wszystkie inne, jakkolwiek ważne, są drugorzędne. Chwilowo grozi nam chłód i głód”. Z chłodem rząd miał sobie poradzić, z głodem – mógł sobie nie dać rady. Dlatego też, prosił posłów o nagłe uchwalenie nowej ustawy aprowizacyjnej podnoszącej wielkość tzw. kontyngentów, to jest obowiązkowych dostaw dla państwa żywności i artykułów pierwszej potrzeby⁴. Jednakże późną jesienią doszło do zasadniczego kryzysu politycznego, którego finałem był upadek 27 listopada 1919 roku gabinetu Ignacego J. Paderewskiego. Próba jego rekonstrukcji nie powiodła się i 13 grudnia 1919 roku powstał nowy rząd koalicyjny na czele z Leopoldem Skulskim. W gabinecie tym tekę ministra spraw wewnętrznych ponownie otrzymał Stanisław Wojciechowski. Podstawą polityczną nowego rządu był sojusz partii centrum: Polskiego Stronnictwa Ludowego „Piast”, Narodowego Zjednoczenia Ludowego, Chrześcijańskiej Demokracji i Zjednoczenia Mieszczańskiego⁵. Nowy rząd sprawnie działał przez pierwszą połowę 1920 roku, zwłaszcza że na froncie wschodnim wojska polskie odnosiły wyjątkowe sukcesy, zajmując Kijów na początku maja 1920 roku. Już jednak pierwsze niepowodzenia na Ukrainie zachwiały koalicją rządową. Ostatecznie, zgłoszony przez PSL „Piast” wniosek dotyczący przymusowego wykupu ziemi pod parcelację okazał się ciosem dla tej koalicji. Premier zmuszony został do zgłoszenia dymisji gabinetu 9 czerwca 1920 roku. W istocie jego upadek był rezultatem coraz większych niepowodzeń wojsk polskich na froncie wschodnim i zbliżania się Armii Czerwonej do centrum kraju. Stanisław Wojciechowski będąc w stanie dymisji sprawował swoją funkcję do 23 czerwca 1920 roku⁶.

⁴ Biblioteka Sejmowa w Warszawie, Sejm Ustawodawczy. Sprawozdanie stenograficzne (dalej: BS, SU), 97, 12 XI 1919, p. 23; szerzej: R. Wapiński, *Ignacy Paderewski*, Wrocław 1999, s. 9 i n.

⁵ *Pierwszy rząd parlamentarny w Polsce – Leopolda Skulskiego*, „Piast”, nr 51, 21 XII 1919; A. Próchnik, *Pierwsze piętnastolecie Polski Niepodległej. Zarys dziejów politycznych*, Warszawa 1983, s. 67.

⁶ W. Kozyra, *Polityka administracyjna ministrów...*, op. cit., s. 143; *Gabinety*

W dniu 16 stycznia 1919 roku Stanisław Wojciechowski obejmując tekę ministra spraw wewnętrznych po swoim poprzedniku – pierwszym ministrze spraw wewnętrznych Polski Odrodzonej Stanisławie Thugutcie – zastał wyjątkowo złożoną sytuację polityczną w kraju. Trwała kampania wyborcza do Sejmu Ustawodawczego, której punkt kulminacyjny przypadł już na czas jego urzędowania w MSW. Ostatecznie jednak wyznaczone na 26 stycznia 1919 roku wybory przebiegły w spokojnej i pokojowej atmosferze, a frekwencja wyniosła 70–90%. Hasło bojkotu wyborów, rzucone przez komunistów (Komunistyczna Partia Robotnicza Polski – KPRP) i żydowski „Bund”, zostało przez społeczeństwo jednoznacznie zanegowane. Wybory odbyły się na terenach w pełni kontrolowanych przez rząd polski, to jest na obszarze byłego Królestwa Polskiego (poza okręgami: suwalskim i białkopodlaskim) oraz w Galicji Zachodniej. W Kongresówce największą liczbę głosów – ponad 40% zdobył Narodowy Komitet Wyborczy Stronnictw Demokratycznych (endecja), następnie Polskie Stronictwo Ludowe „Wyzwolenie” – 22%, mieszczańskie ugrupowania żydowskie – około 10% i PPS – 9%. Klęskę ponieśli ugrupowania konserwatywne i aktywistyczne. Ogółem na całym obszarze wyborczym siły skupione wokół Narodowej Demokracji otrzymały ponad 40% wszystkich głosów, PSL „Wyzwolenie” uzyskało 16%, Polska Partia Socjalistyczna – 11%, a PSL „Piast” i żydowskie ugrupowania mieszczańskie po 8%⁷.

Po ukonstytuowaniu się w dniu 10 lutego 1919 roku Sejmu Ustawodawczego nastąpiła względna stabilizacja polityczna kraju oraz zakończył się wstępny okres budowania struktur państwa polskiego. W dniu 20 lutego 1919 roku Sejm uchwalił Małą Konstytucję, która tymczasowo regulowała wzajemny stosunek do siebie najwyższych władz

Drugiej Rzeczypospolitej, pod red. zbiorową J. Farysia i J. Pajewskiego, Szczecin–Poznań 1997, s. 60.

⁷ *Historia sejmu polskiego*, t. 2, cz. 2, *II Rzeczypospolita*, napisał A. Ajnenkiel, Warszawa 1989, s. 16–18; T. Rzepecki, *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej z 1919 r. Z życiorysami i podobiznami 311 posłów sejmowych*, Poznań 1920, s. 253–262.

państwowych, gruntując w Polsce ustrój liberalnego państwa prawnego z systemem politycznym demokracji parlamentarnej⁸.

W tym czasie minister spraw wewnętrznych Stanisław Wojciechowski przystąpił do systematycznego wzmacniania struktur resortu spraw wewnętrznych, w szczególności terytorialnych. Pozwoliło to na efektywniejsze oddziaływanie władz państwowych, głównie powiatowych, na życie społeczno-polityczne kraju. Już 3 kwietnia 1919 roku komisarze powiatowi (dawniej ludowi) otrzymali nowe wytyczne dotyczące miesięcznych sprawozdań sytuacyjnych. Odtąd mieli je przygotowywać według następujących zasad. Po pierwsze – ich „podstawą orientacyjną” miał być „pamiętnik”, to jest przygotowany przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych wzór sprawozdania. Po drugie, w sprawozdaniu tym powinien znaleźć się opis sytuacji powiatu pod względem politycznym, gospodarczym i społecznym, bez osobistych poglądów i spostrzeżeń komisarza. Po trzecie – sprawozdanie powinno być napisane treściwie, bardzo zwięźle, należało podawać przede wszystkim fakty, cyfry, daty. „Wszelka frazeologia, wodnistość i pretensjonalność stylu ma być w sprawozdaniu wykluczona”. Po czwarte – w każdym dziale sprawozdania komisarz miał informować o tym co „sam zdziałał pod względem własnej inicjatywy i twórczości”. Sprawozdanie dzieliło się na dwie części: I – Administracja Powiatowa, II – Samorząd. Każdy tytuł (zagadnienie) miało być napisane na odrębnym arkuszu papieru po to, by „odnośny tytuł mógł być bezzwłocznie skierowany do właściwej sekcji (wydziału) Ministerstwa względnie do innego przynależnego Ministerstwa”⁹.

Okólnikiem z 21 listopada 1919 roku minister spraw wewnętrznych zmniejszył częstotliwość przygotowywania tego typu raportów z okresu miesięcznego na roczny. Jednocześnie wprowadził miesięczne sprawozdania sytuacyjne, dotyczące poszczególnych działów administracyjnych. Wzór sprawozdania („pamiętnik”) dla miesięcznych

⁸ *Druga Rzeczypospolita. Wybór dokumentów*, red. A. Łuczak, J.R. Szaflik, Warszawa 1988, dok. nr 6; *Historia sejmu polskiego...*, op. cit., s. 40–41.

⁹ Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Dopływy z byłego Centralnego Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i byłego Centralnego Archiwum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: AAN, MSW, Dop.), sygn. 973, k. 11–12; Biblioteka Narodowa w Warszawie, S. Wojciechowski, *Moje Wspomnienia*, t. 2, sygn. akc. 10398, k. 21.

sprawozdań sytuacyjnych z zakresu bezpieczeństwa publicznego składał się z następujących części: 1. Działalność państwowych organów bezpieczeństwa i ich wzajemny stosunek (policja, żandarmeria wojskowa, straż kolejowa, skarbową, graniczną, stosunek policji do starostów, prokuratur, władz sądowych oraz innych władz państwowych cywilnych, stosunek ludności do policji, opinia o kwalifikacjach i sprawności działania wyższych funkcjonariuszy policji); 2. Sytuacja polityczna i społeczna (stronnictwa polityczne; stowarzyszenia i organizacje społeczne; zebrania publiczne; agitacja wywrotowa; ruch komunistyczny i jego przywódcy); 3. Stan bezpieczeństwa publicznego (rozruchy na tle politycznym lub socjalnym; nieposłuszeństwo władzom; ważniejsze wypadki w szczególności bandytyzm; działalność sądów doraźnych); 4. Stosunki robotnicze (sytuacja na rynku pracy, stan bezrobocia; roboty publiczne; pośrednictwo pracy; inspekcja pracy; organizacje robotnicze; związki zawodowe i strajki); 5. „Stosunki agrarne” (relacje między dworem a wsią; postawa polityczna rolników małorolnych i bezrolnych; agitacja komunistyczna i łamanie umów; służba folwarczna; komisje rozjemcze; interwencje władz i ich skutki; strajki rolne; parcelacje); 6. Stan aprowizacji powiatu (braki w aprowizacji, wywóz towarów deficytowych z powiatu, zaopatrzenie ludności w artykuły pierwszej potrzeby, walka z lichwą, paskarstwem, szmuglem i łapownictwem); 7. Nastroje w wojsku, które stacjonowało w powiecie (ilość garnizonów, rekwizycje wojskowe, składnice wojskowe, „stosunek do ludności cywilnej i żydowskiej (nietakt i samowola)”, nadużycia przy wyborach); 8. Sprawy żydowskie (stosunek Żydów do ludności chrześcijańskiej oraz ewentualne ekscesy antyżydowskie); 9. Ruch emigracyjny i reemigracyjny; 10. Prasa (czasopisma, wysokość nakładów, zamykanie i zawieszanie pism, sprawy sądowe, druki nielegalne, rejestracja czasopism i zakładów drukarskich)¹⁰. Sprawozdania te starostowie mieli przysyłać bezpośrednio do wydziału bezpieczeństwa (wydział BB) w Sekcji Bezpieczeństwa i Obyczajności Publicznej MSW, a następnie do Sekcji Bezpieczeństwa i Prasy. Zadaniem wydziału BB było kompletowanie danych dotyczących stanu bezpieczeństwa i porządku publicznego w państwie, opracowywanie ogólnokrajowych raportów sytuacyjnych oraz podejmowanie przedsięwzięć

¹⁰ AAN, MSW, Dop., sygn. 973, okólnik MSW nr 761 z 21 XI 1919.

mających na celu zapobieżenie ewentualnym wystąpieniom przeciwko bezpieczeństwu i porządkowi publicznemu. Dlatego też, wydział ten nawiązał ścisły kontakt ze wszystkimi władzami i instytucjami rządowymi, a zwłaszcza starostami (dawni komisarze powiatowi), by od nich „w drodze najkrótszej i w jak najszybszym czasie mógł otrzymać niezbędne mu dane informacyjne o stanie bezpieczeństwa publicznego i na podstawie tychże, opracować źródłowo cały otrzymany materiał informacyjny”¹¹.

Dnia 2 sierpnia 1919 roku utworzono w państwie drugi szczebel administracji ogólnej (zespolonej, politycznej), to jest administrację wojewódzką na czele z wojewodami, powołując pięć pierwszych województw w Polsce centralnej: warszawskie, lubelskie, kieleckie, łódzkie i białostockie. Administracja ta rozpoczęła efektywnie pracować dopiero od lutego 1920 roku, kiedy to uruchomiono urzędy wojewódzkie. Odtąd podstawowym organem administracji ogólnej odpowiedzialnym za realizację zadań ministra spraw wewnętrznych w terenie był wojewoda. Od tego czasu przede wszystkim urzędy wojewódzkie, przygotowywały szczegółowe i zbiorcze raporty sytuacyjne dla ministra spraw wewnętrznych i poszczególnych komórek organizacyjnych MSW¹².

Na politykę administracyjną ministra spraw wewnętrznych Stanisława Wojciechowskiego w zakresie społeczno-politycznym, znaczny wpływ wywierały, oprócz informacji z urzędów starościńskich i wojewódzkich, raporty podległych mu struktur policyjnych, które w tym czasie ulegały dalszej reorganizacji i usprawnianiu. Otóż, w marcu 1919 roku zostało zlikwidowane Biuro Wywiadowcze MSW, gdyż jego szef Marian Skrudlik miał swój udział w przygotowaniach i przeprowadzaniu zamachu stanu Januszajtisa – Sapiehy¹³. W jego miejsce w kwietniu 1919 roku w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych utworzono Wydział Informacyjny, którego skład personalny zdominowany został przez osoby związane z obozem belwederskim. Zorganizowano

¹¹ Ibidem, okólnik MSW nr 780 z 3 XII 1919.

¹² W. Kozyra, *Urząd Wojewódzki w Lublinie w latach 1919–1939*, Lublin 1999, s. 26–27, 29–30.

¹³ J. Skrzypek, *Zamach stanu płk. Januszajtisa i ks. Sapiehy 4–5 stycznia 1919 r.*, Warszawa 1948, s. 25, 45; S. Thugutt, *Autobiografia*, Warszawa 1984, s. 124–125.

w nim specjalne komórki, które zajmowały się podsłuchem, przeglądaniem niejawnym korespondencji prywatnej oraz walką z tzw. organizacjami skrajnymi (KPRP)¹⁴. Ponadto, sprawami wywiadu politycznego zajmował się Oddział Wywiadowczy Dowództwa Głównego Milicji Ludowej oraz Inspektorat Defensywy Politycznej w Naczelnej Inspekcji Policji Komunalnej¹⁵. W lipcu 1919 roku nastąpiło zunifikowanie struktur policyjnych w Polsce poprzez powołanie jednolitej Policji Państwowej. W jej ramach już w sierpniu 1919 roku podjęto prace nad stworzeniem odrębnego pionu, zajmującego się kwestiami społeczno-politycznymi (wywiad polityczny). W październiku ujawniono istnienie w Komendzie Głównej Policji Państwowej komórki pod nazwą: Inspektorat Defensywy Politycznej¹⁶. Merytorycznie podlegała ona szefowi Sekcji Bezpieczeństwa i Prasy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Jej zadaniem było prowadzenie obserwacji życia społeczno-politycznego, głównie poprzez inwigilację partii politycznych, organizacji, grup i osób będących zagrożeniem dla państwa, zwalczanie przestępstw politycznych, szpiegostwa i sabotażu. Komórce tej podlegała niezbyt jeszcze dobrze zorganizowana struktura wywiadu politycznego w terenie¹⁷.

W tym okresie minister spraw wewnętrznych Stanisław Wojciechowski dużo uwagi poświęcał sprawom konstytucyjno-ustrojowym, gdyż był szefem zespołu rzeczoznawców rządowych, przygotowujących Deklarację konstytucyjną rządu. Akt ten spotkał się z opozycją kół narodowodemokratycznych, które domagały się nie deklaracji zasad konstytucyjnych, a projektu konstytucji. Minister Wojciechowski odpowiadał, że zasady te w sytuacji, gdy jest wiele projektów konstytucyjnych w Komisji Konstytucyjnej Sejmu, są wytycznymi dla rządu,

¹⁴ AAN, MSW, Dop., sygn. 1000, k. 4–5; *Komendanci główni Policji Państwowej 1919–1939*, red. K. Filipow, Białystok 1997, s. 5–10.

¹⁵ A. Misiuk, *Policja Państwowa 1919–1939. Powstanie, organizacja, kierunki działania*, Warszawa 1996, s. 253; R. Litwiński, *Policja Państwowa w województwie lubelskim w latach 1919–1939*, Lublin 2001, s. 182, 216.

¹⁶ Archiwum Państwowe w Lublinie, Komenda Wojewódzka Policji Państwowej w Lublinie (dalej APL, KWPP), sygn. 4, okólnik KG PP z 16 X 1919.

¹⁷ APL, KWPP, sygn. 21, protokół z posiedzenia odbytego w Komendzie Policji Państwowej Okręgu IV w Lublinie.

bez których nie mógłby on prowadzić prac nad ustawodawstwem szczegółowym np. dotyczącym organizacji administracji rządowej czy samorządu terytorialnego. W Deklaracji przyjęto, iż władzę prawodawczą winien sprawować sejm, wyłoniony w powszechnych wyborach. Najwyższą władzę wykonawczą miał dzierżyć naczelnik państwa, również powołany z woli narodu w wyborach powszechnych. W parlamencie mniejszość miała mieć zagwarantowane prawo rewizji wcześniej powziętych uchwał, a rząd miał być organem przestrzegającym wykonywania ustaw. Administracja miała zajmować się tymi sprawami, których społeczeństwo nie chciało czy też nie mogło brać na swoje barki. Mimo że Deklaracja mówiła o usamodzielnieniu się obywateli poprzez samorząd terytorialny, przeważającą rolę w zarządzaniu terenem miała odgrywać scentralizowana (urzędnicza) administracja rządowa. W rezultacie dokument ten wskazał kierunek dalszej organizacji polskiej administracji publicznej w duchu centralistycznym, realizowanym konsekwentnie przez polskie rządy tak przed, jak i po maju 1926 roku, faktycznie wbrew postanowieniom Konstytucji marcowej 1921 roku¹⁸.

W pierwszych miesiącach 1919 roku sytuacja społeczno-polityczna była bardzo napięta, zwłaszcza pod względem aprowizacyjnym. Miastom zaczął „grozić chłód i głód”¹⁹. Na znacznych obszarach kraju dochodziło do zaburzeń, strajków i manifestacji. Wiceminister spraw wewnętrznych Józef Alojzy Bek (Beck)²⁰ w okólniku nr 117 z 25 lutego 1919 roku pisał do komisarzy ludowych, że na „całej powierzchni Ziemi Lubelskiej” odbywało się, oprócz strajków służby folwarcznej, uzbrajanie ludzi dworskich i „pewnej części ludności miejskiej”. Występował tam przymus fizyczny wobec właścicieli dóbr ziemskich i ich zarządców, pełne „pogwałcenie własności prywatnej”, czynny opór

¹⁸ BS, SU, 33, 6 V 1919, p. 4–6; W. Kozyra, *Polityka administracyjna ministrów...*, op. cit., s. 240.

¹⁹ Archiwum Państwowe w Kielcach, Komisarz Ludowy Kielecki, sygn. 68, okólnik MSW z 18 I 1919 roku w sprawie aprowizacji miast.

²⁰ Był ojcem ministra spraw zagranicznych RP płk. Józefa Becka. W młodości zmienił nazwisko z Beck na Bek, jego syn Józef powrócił do nazwiska Beck, J. Sokulski, *Józef Beck (Bek)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 1, Kraków 1935, s. 390–391.

ludności wobec zarządzeń władz; samowola „tłumu” przy wyborach rad gminnych i sejmików powiatowych oraz tajna i jawna działalność żywołów wywrotowych. Podobne wypadki zachodziły i w innych częściach kraju. Dlatego też, domagał się od komisarzy ludowych „autentycznych wiadomości” na temat sytuacji społeczno-politycznej na podległym im terenie. Powinni mu oni przedłożyć „ekstraordynaryjne sprawozdanie” w ciągu najbliższych 10 dni. Natomiast w razie nagłej potrzeby zwiększenia w powiecie stanu liczebnego Milicji Ludowej lub wojska, należało natychmiast depeszować do wydziału bezpieczeństwa publicznego MSW²¹.

W marcu 1919 roku mniejszość komunistyczna w Warszawskiej Radzie Delegatów Robotniczych (WRDR) podjęła decyzję o zorganizowaniu w całym kraju strajku powszechnego. PPS, która w niej przeważała nie poparła jej, stąd większość Rad Delegatów Robotniczych (RDR) nie przystąpiła do strajku. Uchwałę tę wykonała jednak Zagłębiowska Rada Delegatów Robotniczych, a w rezultacie 12 marca 1919 roku zastrajkowało Zagłębie Dąbrowskie. Nastąpiły masowe demonstracje w Dąbrowie Górniczej i Sosnowcu. Interweniowało wojsko, które obsadziło większość kopalń, a do manifestantów otworzyło ogień. Zginęło 5 robotników, a interweniujące w obronie manifestantów oddziały państwowej Milicji Ludowej zostały rozbrojone i internowane w Krakowie. Dowódca wojskowy, bez konsultacji z władzami zwierzchnimi już 11 marca wprowadził na terenie ogarniętym strajkami stan wyjątkowy. W związku z wydarzeniami w Zagłębiu Dąbrowskim, w dniach 14–20 marca w Sejmie Ustawodawczym odbyła się gwałtowna debata parlamentarna. Głównym obiektem ataku posłów socjalistycznych był rząd, a w szczególności szef resortu spraw wewnętrznych. Minister Stanisław Wojciechowski wyczerpująco odpowiadał na interpelacje poselskie, biorąc w obronę z jednej strony lokalne władze administracyjne i wojsko, a z drugiej Milicję Ludową. Informował posłów, że na jego wniosek rząd wysłał do Zagłębia Dąbrowskiego komisję, która miała dogłębnie zbadać przebieg zdarzeń i przedstawić raport, który miał być niezwłocznie przedstawiony sejmowi²².

²¹ AAN, MSW, Dop., sygn. 973, k. 1.

²² Archiwum Akt Nowych, Prezydium Rady Ministrów, Rektyfikaty (dalej: AAN,

Drugi minister spraw wewnętrznych Polski Odrodzonej wraz z podległym mu MSW uznał, że narastającej fali niepokojów społecznych, które były inspirowane przez czynniki antypaństwowe i wyrotowe (KPRP), należy się zdecydowanie i jednoznacznie przeciwstawić. Dlatego też kierownictwo resortu spraw wewnętrznych przygotowało zarządzenie Rady Ministrów o stanie wyjątkowym, które weszło w życie 1 kwietnia 1919 roku na terytorium byłego Królestwa Polskiego i obowiązywało do końca czerwca tegoż roku. Wywołało wielkie oburzenie w sejmie przede wszystkim wśród posłów ze stronnictw robotniczych. Minister S. Wojciechowski już 4 kwietnia, odpowiadając na interpelacje poselskie przedstawił motywy, jakimi kierował się rząd przy jego wprowadzaniu. Stan wyjątkowy wprowadzony został nie przeciwko społeczeństwu, lecz dla jego obrony, a przeciwko wrogom zewnętrznym, „których agenci działają wewnątrz kraju i pracują na rzecz jego zniszczenia od wewnątrz”. Chodziło przede wszystkim o działalność komunistów polskich. Na podstawie przepisów stanu wyjątkowego minister spraw wewnętrznych zakazał organizowania wszelkich zgromadzeń, manifestacji i pochodów „pod gołym niebem”. Rezerwował sobie prawo wprowadzenia innych rygorów stanu wyjątkowego na poszczególnych obszarach państwa, gdyby zaszła taka potrzeba. Mówił: „Ja wolę, żeby to było zawczasu wzbronione, niż, żeby wskutek braku takiego zakazu zdarzały się takie wypadki jak w Zagłębiu Dąbrowskim”. Jego argumenty trafiły do przekonania większości posłów i sejm, mimo protestów posłów socjalistycznych, odrzucił wszystkie nagłe interpelacje w tej sprawie²³. Wprowadzenie stanu wyjątkowego przyniosło pożądaną efekt, gdyż sytuacja polityczna w kraju zaczęła się normalizować. Świadczy o tym raport Naczelnego Dowództwa WP z kwietnia 1919 roku do Prezydium Rady Ministrów oraz do ministra spraw wewnętrznych. Pisano w nim, że choć było jeszcze wiele punktów zapalnych, fala wystąpień antypaństwowych opadała. Informowano, że bezrobotni w Częstochowie

PRM, Rekt.), nr 22, t. 88, telegram DOG Kraków do MSWojsk, odpis do MSW z 21 III 1919; BS, SU, 14, 14 III 1919, p. 691–696; 16, 20 III 1919, p. 868–877; J. Ławnik, *Represje policyjne wobec ruchu robotniczego 1918–1939*, Warszawa 1979, s. 344–345.

²³ BS, SU, 25, 4 IV 1919, p. 39–48; 30, 11 IV 1919, p. 114–116.

manifestowali przeciwko działalności aprowizacyjnej magistratu, ale „spokój nie został zakłócony”. Co więcej robotnicy aresztowali dwóch agitatorów komunistycznych i przekazali ich władzom prokuratorskim²⁴.

Przyszły prezydent RP był często atakowany za niewłaściwą postawę służb policyjnych wobec manifestujących swoje niezadowolenie poszczególnych grup obywateli. Przykładowo, 8 lipca 1919 roku w sejmie odpowiadał na interpelację posła Bronisława Ziemięckiego i towarzyszy (PPS) w sprawie zachowania się policji w dniu 3 lipca, podczas manifestacji robotników zatrudnionych przy robotach publicznych w Warszawie. W czasie tych zajęć trzech manifestantów zginęło. Jednocześnie z interpelacją wystąpił Wojciech Korfanty ze Związku Ludowo-Narodowego, domagający się od rządu zdecydowanych działań, by chcący pracować bezrobotni nie byli terroryzowani przez agitatorów komunistycznych. Minister Stanisław Wojciechowski w obszernym wystąpieniu stwierdził, że policja wobec manifestantów zachowała się właściwie. „Oskarżać – mówił – organy bezpieczeństwa o mord, o świadome morderstwo, sądzę, że w tych warunkach nie można. Uczyniły one co im niezmiernie ciężki obowiązek nakazywał, a odpowiedzialność za krew przelaną spada na sprawców, którzy wywołali zajścia (Brawa na prawicy i w centrum)”²⁵.

Jak wynikało z raportów informacji wojskowej przekazywanych do MSW jesienią 1919 roku, sytuacja społeczno-polityczna kraju normalizowała się. Kontrwywiad wojskowy donosił, że w większości okręgów wojskowych panował względny spokój (Dowództwo Okręgu Generalnego Łódź, Kraków, Lwów, Poznań, Toruń). Jedynie w okręgu lubelskim i kieleckim rozpoczynały się strajki rolne, których fala kulminacyjna przypadła na czas zorganizowanego w dniach 16–20 października przez Związek Zawodowy Robotników Rolnych strajku powszechnego, obejmującego kilkadziesiąt powiatów. W większości przypadków strajki te zakończyły się podpisaniem porozumień, a wo-

²⁴ AAN, PRM, Rekt., nr 22, t. 88, raport informacji politycznej z 26 IV 1919.

²⁵ BS, SU, 65, 8 VII 1919, p. 35–41; 68, 11 VII 1919, p. 49–53; AAN, PRM, Rekt. nr 22, t. 88, pismo MSW do PRM z 13 IX 1919 w sprawie zamierzonej demonstracji robotników z robót publicznych.

bec uczestników kilku z nich użyto policji i wojska²⁶. Zimą 1919/1920 roku ogólna sytuacja społeczno-polityczna w państwie, z punktu widzenia bezpieczeństwa publicznego, była w miarę ustabilizowana. W szczególności, sytuacja w Zagłębiu Dąbrowskim zaczęła zmieniać się na lepsze, gdyż socjaliści zdobyli tu przewagę nad komunistami, a znaczna część zagłębiowskiej klasy robotniczej zaakceptowała państwo polskie i pepeesowskie, pokojowe metody walki o polepszenie bytu²⁷. Wiosną 1920 roku zapanował względny spokój na Lubelszczyźnie i Kielecczyźnie. Ludność wiejska wyczekiwała reformy rolnej. Starosta puławski informował, że „na tej reformie ześrodkują się głównie wszelkie dążenia i oczekiwania szerokich mas tutejszej ludności”²⁸.

Natomiast znacznym problemem dla kierowanej przez S. Wojciechowskiego administracji spraw wewnętrznych była sytuacja społeczno-polityczna w Warszawie. Otóż, w marcu 1920 roku wybuchł strajk metalowców, a dla poparcia ich żądań w dniu 11 marca Warszawska Rada Związków Zawodowych ogłosiła strajk powszechny. Przerwały pracę m.in. gazownia, elektrownia, tramwaje. Rząd na wniosek ministra spraw wewnętrznych Stanisława Wojciechowskiego zmilitaryzował elektrownię i uruchomił ją przy pomocy wojska. Ostatecznie po długich negocjacjach ze związkowcami konflikt w dniu 19 marca został zażegnany²⁹. Następny wielki wybuch społecznego niezadowolenia w Warszawie nastąpił w czerwcu 1920 roku. Na wniosek Bloku Pracowników Miejskich Zakładów Użyteczności Publicznej, w którym skupiło się siedem związków zawodowych, został ogłoszony

²⁶ AAN, PRM, Rekt., nr 22, t. 88, raport MSWojsk z 21 X 1919; W. Mich, *Strajk powszechny robotników rolnych w październiku 1919 roku*, „Kwartalnik Historii Ruchu Zawodowego” 1989, R. 28, nr 1, s. 39–54.

²⁷ Archiwum Akt Nowych, Komenda Główna Policji Państwowej, Dopytywy z byłego Centralnego Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i byłego Centralnego Archiwum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: AAN, KG PP, Dop.), sygn. 1, raport nr 2 z 14 I 1920 z Zagłębia Dąbrowskiego.

²⁸ Archiwum Państwowe w Lublinie, Urząd Wojewódzki Lubelski, Wydział Socjalno-Polityczny, sygn. 1935, sprawozdanie roczne starosty puławskiego; sygn. 1655.

²⁹ W. Kozyra, *Polityka administracyjna ministrów...*, op. cit., s. 234; J. Ławnik, op. cit., s. 348.

8 czerwca strajk powszechny. Sparaliżował on zupełnie miasto, jednakże w wyniku energicznej akcji podległych MSW służb i wojska, w krótkim czasie sytuację udało się opanować. Szybko uruchomiono elektrownię, a pracujących członków narodowodemokratycznych i chrześcijańskich związków zawodowych, które strajku nie poparły policja osłaniała przed terrorem strajkujących. Ostatecznie po wielu wystąpieniach robotniczych strajk udało się zakończyć porozumieniem zawartym w dniu 24 czerwca 1920 roku³⁰.

Stosunek kierowanego przez Stanisława Wojciechowskiego resortu spraw wewnętrznych do partii politycznych i stowarzyszeń społecznych znacząco zmienił się po wprowadzeniu w życie wspomnianego wyżej stanu wyjątkowego, przedłużanego następnie aż do maja 1921 roku³¹. Podczas jego trwania, w dniu 23 czerwca 1919 roku wydany został okólnik MSW w sprawie udziału funkcjonariuszy służb policyjnych w zgromadzeniach publicznych. Ustalał on, że zgromadzenia, to jest „wszelkie zebrania towarzyskie oraz zgromadzenia członków legalnie istniejących stowarzyszeń i związków, zarządzane bez udziału osób trzecich” w zamkniętych pomieszczeniach mogą być wolne od udziału policji. Jednakże, zgromadzenie w tychże pomieszczeniach dla osób postronnych podlegały już nadzorowi policji, która miała prawo im asystować i w każdej chwili rozwiązać. Natomiast wszelkie zgromadzenia pod gołym niebem z wyjątkiem wycieczek towarzyskich, naukowych itp. były zakazane. Postanowienia te nie miały zastosowania do zgromadzeń poselskich, których funkcjonowanie uregulowało odrębne zarządzenie ministra spraw wewnętrznych z 17 kwietnia 1919 roku³². Okólnik szefa MSW nr 51 z 17 lutego 1920 roku wyjaśniał jedną z ważniejszych spraw dotyczących organizacji i funkcjonowania partii politycznych w Polsce. Stwierdzał, że do partii politycznych nie stosowały się przepisy dekretu tymczasowego naczelnika państwa z 3 stycznia 1919 roku o stowarzyszeniach³³,

³⁰ AAN, KG PP, Dop. sygn. 1, raport nr 95 z 22 VI 1920; J. Ławnik, op. cit., s. 347–348, 352–353.

³¹ J. Ławnik, op. cit., s. 73; zob. C. Grabarczyk, *Stany nadzwyczajne w okresie prowizorium konstytucyjnego 1918–1921*, „Acta Universitatis Lodzianensis” 1992, F. 1, s. 21 i n.

³² AAN, MSW, Dop., sygn. 973, okólnik MSW nr 386 z 23 VI 1919.

³³ Nowa redakcja obowiązujących na terenie byłego Królestwa Polskiego rosyj-

co w znaczący sposób ułatwiło organizowanie się i działalność partii politycznych, gdyż władze administracyjne odtąd nie mogły domagać się od nich przymusowej legalizacji, sprawozdań i innych obowiązków przynależnych stowarzyszeniom społecznym. Natomiast gdy nasuwały się wątpliwości, czy dana organizacja była stowarzyszeniem czy też partią polityczną, władze administracyjne miały obowiązek zwrócić się o wyjaśnienie tej kwestii do władz zwierzchnich³⁴.

Nadzorowane przez ministra spraw wewnętrznych Stanisława Wojciechowskiego służby bezpieczeństwa publicznego w bardzo ograniczonym zakresie obserwowały działalność legalnych partii politycznych. Obserwacji tej poddawano głównie partie ludowe i socjalistyczne, gdyż głosiły one hasła postępu społecznego mające na celu poważną reformę dotychczasowego ustroju społeczno-politycznego państwa. Podejrzewano je też o podatność na infiltrację agentury komunistycznej. Zwracano uwagę na działalność Polskiej Partii Socjalistycznej i podległych jej związków zawodowych (Komisja Centralnej Rady Związków Zawodowych). Obserwowano zwłaszcza postawę tej partii podczas zaburzeń i niepokojów społecznych. Szybko okazało się, że PPS nie tylko nie podburzała tłumów, ale często działała na rzecz ich uspokojenia i uśmierzenia zamieszek. Od wiosny 1920 roku organy administracyjno-policyjne podległe ministrowi S. Wojciechowskiemu interesowały się też PPS ze względu na jej postawę wobec rokowań polsko-bolszewickich i spraw wschodnich. W styczniu 1920 roku Inspektorat Defensywy Politycznej KG PP informował, iż partia ta była przeciwna wojnie polsko-bolszewickiej. Autorytatywne w tym względzie było stanowisko Ignacego Daszyńskiego, który na jednej z konferencji partyjnych „wypowiedział się jak najkategoryczniej przeciwko kontynuowaniu wojny z czerwonym wschodem”. Był też przeciwno „zamierzonej rzekomo ofensywie wojsk polskich przeciwko Ukrainie”. Natomiast Mieczysław Niedziałkowski skonstatował, iż Rosja Sowiecka gdyby nie prowadziła wojny z Polską szybko stałaby się zbyt silną i bardzo niebezpieczną dla Rzeczypospolitej. Polska powinna

skich tymczasowych przepisów o stowarzyszeniach i związkach z 3/17 III 1906 r. – „Dziennik Praw Państwa Polskiego” 1919, nr 3, poz. 88.

³⁴ AAN, MSW, Dop., sygn. 974, okólnik MSW nr 51 z 17 II 1920.

zawrzeć pokój z bolszewikami, ale tylko na zasadzie samostanowienia o sobie wszystkich „narodów kresowych”. Wtedy można by powołać do życia wielki blok narodów wschodnich, „którego Polska byłaby duszą” pod nazwą „Stany Zjednoczone Europy Wschodniej”. W skład tegoż związku miały wejść: Polska, Finlandia, Łotwa, Estonia, Litwa, Białoruś, „a może z czasem i Ukraina”. Projekt ten o wiele łatwiej dałoby się przeprowadzić, gdyby w Polsce sprawował władzę rząd „szczerze demokratyczny” na czele z PPS³⁵. Administracja polityczna (ogólna) i policja zwracały uwagę na działalność chłopskich ugrupowań lewicowych, a zwłaszcza na PSL „Wyzwolenie”. Interesowano się jego funkcjonowaniem podczas strajków chłopskich i rolą jego członków w radykalnym Związku Zawodowym Robotników Rolnych. Dokładnie analizowano przebieg II zjazdu PSL „Wyzwolenie”, który odbył się w lutym 1920 roku. Informowano, iż jego głównym celem było wytyczenie linii programowej i taktycznej partii oraz ustalenie stosunku do PSL „Piast”³⁶. Natomiast działalności partii prawicowych, a zwłaszcza największej z nich, to jest Związkowi Ludowo-Narodowemu (ZLN) urząd ministra spraw wewnętrznych nie poświęcał większej uwagi. Uznawano, że partie te nie zagrażały istniejącemu porządkowi społecznemu, a wręcz przeciwnie, były jego ostojami. Jedynie wiosną 1920 roku, gdy ZLN ogłosił jawną i zdecydowaną opozycję w stosunku do polityki zagranicznej rządu i polskiej ofensywy na Ukrainie, policja polityczna rozpoczęła jego ograniczoną obserwację³⁷.

Głównym obiektem zainteresowań podległych przyszłemu prezydentowi RP struktur administracyjno-policyjnych, były partie polityczne i organizacje społeczne, które otwarcie i jawnie lub faktycznie działały na rzecz obalenia siłą istniejącego w Polsce porządku polityczno-społecznego i gospodarczego. Takim ugrupowaniem była przede wszystkim powstała 16 grudnia 1918 roku Komunistyczna Partia Robotnicza Polski (KPRP). Została ona uznana za nielegalną od momentu zaistnienia, choć nigdy oficjalnie nie

³⁵ AAN, KG PP, Dop., sygn. 1, k. 8; J. Ławnik, op. cit., s. 74–75.

³⁶ AAN, KG PP, Dop., sygn. 1, k. 49, raport nr 23 IDP z 20 II 1920; J. Jachymek, *Myśl polityczna PSL Wyzwolenie 1918–1931*, Lublin 1983, s. 17.

³⁷ AAN, KG PP, Dop., sygn. 1, k. 128, raport nr 71 IDP z 10 V 1920.

ukazał się delegalizujący ją akt prawny. Jej działalność zmierzająca do wywołania niepokojów, buntów i rewolucji społecznej, sprowadzała na obywateli powszechne zagrożenie życia, zdrowia i mienia, jawnie godziła w spokój i porządek społeczny. Partia ta, działając na zlecenie ośrodków politycznych mających swoje siedziby poza granicami kraju, w miejscach wrogich państwowości polskiej, dopuszczała się tym samym oficjalnej i jawnej zdrady państwa. W konsekwencji jej działalność naruszała większość przepisów ustaw karnych, w szczególności postanowień dotyczących zdrady stanu, szpiegostwa, sabotażu oraz przepisów administracyjno-porządkowych. Stąd też, kierownictwo resortu spraw wewnętrznych wydało tej partii i związanym z nią organizacjom politycznym i społecznym nieubłaganą i bezwzględną walkę³⁸. Przepisy prawa stanu wyjątkowego wprowadzone 1 kwietnia 1919 roku były skierowane głównie przeciwko KPRP. Ugrupowanie to i środowiska z nim związane poddane zostały inwigilacji przede wszystkim przy pomocy sieci konfidentów. Od wiosny 1920 roku Ministerstwo Spraw Wewnętrznych poczęło zwracać uwagę na jej działalność ideowo-programową, starając się zrozumieć cele strategiczne, taktyczne i zadania bieżące ruchu komunistycznego w Polsce. Z początkiem 1920 roku służby administracyjno-policyjne podległe ministrowi S. Wojciechowskiemu, oceniając efekty swojej pracy na tym polu stwierdzały, iż dzięki „żelaznym kleszczom stanu wyjątkowego struktury komunistyczne w Polsce poczęły się kruszyć, a nawet zupełnie zniknąć z powierzchni życia robotniczego. Po rozbiciu ogólnopartyjnych Rad Delegatów Robotniczych komuniści mimo szumnych zapowiedzi nie zdołali utrzymać własnych partyjnych rad”. Ich wpływy kurczyły się na rzecz propaństwowych partii robotniczych, takich jak PPS i Narodowa Partia Robotnicza³⁹.

Na stan bezpieczeństwa wewnętrznego państwa w coraz większym stopniu wpływały problemy związane z mniejszościami

³⁸ W. Kozyra, *Polityka administracyjna ministrów...*, op. cit., s. 24; szerzej: J. Holzer, *Komunizm XX wieku. Dzieje ruchu i systemu władzy*, Poznań 2001, s. 17.

³⁹ Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Wydział Bezpieczeństwa, sygn. 1142, 1157; Dop., sygn. 973, k. 17; KG PP, Dop., sygn. 1, k. 4, raport IDP z 16 I 1920.

narodowymi. W latach 1919–1920 wystąpił szereg tarć między ludnością żydowską a polską. Strona żydowska każde wystąpienie przeciwko niej ogłaszała jako pogrom ludności żydowskiej, a informacje o tym natychmiast przedostawały się do prasy światowej. Dlatego też, kierowane przez S. Wojciechowskiego Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, po zbadaniu sprawy bardzo często zmuszone było ogłaszać w dziennikach urzędowych wyjaśnienia i sprostowania (dementi prasowe)⁴⁰. W tym czasie znaczna część społeczności żydowskiej jawnie kontestowała państwowość polską. Dotyczyło to zwłaszcza Powszechnego Żydowskiego Związku Robotniczego „Bund”, który wraz z komunistami ogłosił bojkot wyborów do Sejmu Ustawodawczego, a następnie przyjął, według ministerstwa, ich strategię zwalczania państwa polskiego, ustroju kapitalistycznego oraz budowy światowego ustroju socjalistycznego (komunistycznego). Ugrupowanie to, a zwłaszcza jego prasa poddana została represjom administracyjno-sądowym⁴¹. Ministra spraw wewnętrznych Stanisława Wojciechowskiego coraz bardziej interesowały kwestie mniejszości ukraińskiej (w dokumentach urzędowych określanej jako: ruska, rusińska), która zamieszkiwała Ziemię Chełmską. Od połowy 1919 roku, za pośrednictwem Delegatury Rządu dla byłej Galicji minister spraw wewnętrznych i podległe mu struktury administracyjno-policyjne zetknęły się również ze sprawami ukraińskimi w Galicji Wschodniej. Natomiast poza zasięgiem ich oddziaływania były zagadnienia ludności ukraińskiej zamieszkującej ziemie na wschód od Bugu, gdyż znajdowały się one w gestii

⁴⁰ Monitor Polski (dalej: Mon. Pol.) 1919, nr 109, zdementowanie artykułu w „Wiener Morgen Zeitung” o pogromach Żydów w Polsce; 1919, nr 69, zdementowanie artykułu w „Judische Folk” o położeniu Żydów w Polsce; 1919, nr 72, sprostowanie notatki pisma „Moment” o rewizjach u Żydów; W. Kozyra, *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych wobec społeczności żydowskiej w Polsce w latach 1918–1926*, [w:] *Żydzi i judaizm we współczesnych badaniach polskich*, t. 5, praca zbiorowa pod red. K. Pilarczyka, Suplement nr 4 do „Studia Judaica”, Kraków 2010, s. 250–251.

⁴¹ Mon. Pol. 1919, nr 165, nałożenie aresztu na pisma żydowskie: „Hajnt”, „Das Judische Folk”, „Częstochower Tagblatt”, „Lubliner Tugblatt” – na to ostatnie pismo nałożono areszt „za znieważenie ambasadora angielskiego oraz za nawoływanie do odebrania niepodległości Polski”; zob. *Żydzi a lewica. Zbiór studiów historycznych*, red. A. Grabski, Warszawa 2007, s. 39–50.

Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich. W interesującym nas czasie, resort spraw wewnętrznych działał przede wszystkim na rzecz wzmocnienia wpływów polskich w powiatach dawnej guberni chełmskiej. Z drugiej strony, starał się realizować słuszne postulaty „ludności ruskiej” w zakresie szkolnictwa, działalności kulturalno-oświatowej i spółdzielczości. Zdecydowanie natomiast zwalczał wszelkie przejawy działalności partii komunistycznej oraz ugrupowań nacjonalistycznych, które propagowały hasło budowy suwerennej i zjednoczonej Ukrainy⁴².

W okresie pełnienia przez Stanisława Wojciechowskiego funkcji szefa administracji spraw wewnętrznych nastąpiła poważna reorganizacja, a zarazem stabilizacja struktury organizacyjnej jego aparatu pomocniczego (urzędu organu), czyli Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Już okólnik ministra spraw wewnętrznych z 20 maja 1919 roku ustanawiał, że Ministerstwo Spraw Wewnętrznych będzie składało się z sześciu sekcji i 22 wydziałów. Sekcję I Ogólną tworzyły: wydział prezydialny (1), wydział gospodarczy (2), wydział rachunkowo-likwidacyjny (3), kancelaria główna (4), biblioteka (5), wydział spraw administracyjno-karnych, emerytur i kosztów leczenia (6). Sekcję II Administracji Powiatowej tworzyły wydziały: 7) organizacyjny, 8) personalny dla urzędników powiatowych, 9) budżetowo-gospodarczy urzędów powiatowych, 10) ubezpieczeń budowli od ognia. Na Sekcję III Bezpieczeństwa i Obyczajności Publicznej składały się wydziały: 11) policji państwowej, 12) bezpieczeństwa publicznego, 13) inspekcyjny, 14) prasowy. Sekcję IV Samorządową stanowiły takie komórki organizacyjne, jak: wydział samorządu miejskiego (15), wydział samorządu powiatowego (16), wydział samorządu gminnego (17), wydział rachunkowo-budżetowy samorządu (18). W skład Sekcji V (bez nazwy) wchodziły następujące wydziały: 19) ustawodawczo-opiniotwórczy oraz spraw fundacyjnych, 20) stowarzyszeń, 21) oby-

⁴² Archiwum Akt Nowych, Kancelaria Cywilna Naczelnika Państwa (dalej: AAN, KCNP), sygn. 190, k. 3 – 4; PRM, Rekt., nr 22, t. 88, pismo Dowództwa Żandarmerii dla Galicji Wschodniej z 8 VII 1919; szerzej: M. Szumiło, *Antoni Wasynczuk 1885–1935. Ukraiński działacz narodowy i polityk*, Lublin 2006, s. 33 i n.

watelstwa i przynależności, spraw metrykalnych i zmiany nazwisk (przy czym wydział ten podlegał Sekcji I w zakresie kwestii wynikających z odmiennego ustawodawstwa i ustroju innych zaborów), 22) spraw sejmowych. Sekcja VI Inspektorat Urzędów Powiatowych i Władz Samorządowych nie była podzielona na wydziały. Dopiero okólnikiem MSW z 27 września 1919 roku w Sekcji tej utworzono wydział spraw wojskowych, a w Sekcji IV – wydział komunalnych kas oszczędnościowych. Natomiast wydział ubezpieczeń przeniesiono z Sekcji II do Sekcji IV⁴³. Następnej ważnej reorganizacji MSW dokonano w dniu 2 stycznia 1920 roku. Odtąd, ustrój urzędu stanowiły cztery sekcje i 19 wydziałów. Były to: Sekcja I Ogólna (wydziały: prezydyalny, personalny, inspekcyjno-dyscyplinarny, budżetowo-gospodarczy, kancelaryjny); Sekcja II Administracyjna (wydziały: organizacyjny, administracji stosunków osobistych, wojskowy, administracyjno-karny, aprowizacyjny); Sekcja III Bezpieczeństwa Publicznego i Prasy (wydziały: bezpieczeństwa, stowarzyszeń, prasy, policji); Sekcja IV Samorządowa (wydziały: samorządu miejskiego, samorządu powiatowego, finansowo-budżetowy, komunalnych kas oszczędnościowych)⁴⁴. W okresie pełnienia funkcji ministra spraw wewnętrznych przez Stanisława Wojciechowskiego w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych pracowały ogółem 433 osoby, z tego pracowników etatowych było 334, a nieetatowych 99⁴⁵.

Z ministrem spraw wewnętrznych Stanisławem Wojciechowskim współpracowali: podsekretarz stanu (wiceminister) Józef Alojzy Bek (Beck) od 31 stycznia 1919 roku do 20 lutego 1920 roku⁴⁶, jego następca dr Juliusz Dunikowski od 1 marca 1920 roku⁴⁷, dyrektor

⁴³ AAN, PRM, Rekt., nr 25, t. 8, s. 2; W. Kozyra, *Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Polsce Odrodzonej 1918–1939*, „Dzieje Najnowsze” 2010, R. 42, nr 2, s. 40.

⁴⁴ AAN, PRM, Rekt., nr 25, t. 8, okólnik MSW nr 877 z 14 I 1920; W. Kozyra, *Ministerstwo...*, op. cit., s. 40.

⁴⁵ R. Hausner, *Pierwsze dwudziestolecie administracji spraw wewnętrznych*, Warszawa 1939, s. 134–135; W. Kozyra, *Polityka administracyjna...*, op. cit., s. 222.

⁴⁶ Instytut Józefa Piłsudskiego w Londynie. Poświęcony Badaniu Najnowszej Historii Polski, kolekcja 20 (20/5/3/4), płk Józef Beck, teczk. 4, dok. 1, teczk. 2, dok. 15; AAN, KCNP, sygn. 76, k. 10–29; J. Sokulski, op. cit., s. 390–391.

⁴⁷ Archiwum Akt Nowych, Prezydium Rady Ministrów, Spis protokołów posiedzeń

Naczelnej Inspekcji Policji, a od 1 marca 1919 roku szef Sekcji Bezpieczeństwa Publicznego mjr Jan Jur-Gorzechowski, szef Sekcji Administracji Powiatowej od 25 lipca 1919 roku dr Stanisław Kasznica⁴⁸.

S. Wojciechowski w dniu 17 listopada 1919 roku powołał pierwszych wojewodów: lubelskiego Stanisława Moskałewskiego, kieleckiego Stanisława Pękosławskiego, łódzkiego Antoniego Kamińskiego. Następnie, warszawskiego Władysława Sołtana (19 listopada 1919 r.) i białostockiego Stefana Bądzińskiego (1 lutego 1920 r.). Już 9 stycznia 1919 roku Franciszek Anusz otrzymał nominację na urząd Komisarza Rządu m.st. Warszawy, a w dniu 8 kwietnia 1919 roku kpt. Kazimierz Młodzianowski został wspólnym komendantem głównym Milicji Ludowej i Policji Komunalnej. 28 maja 1919 roku jego następcą został Władysław Henszel, który od 24 lipca 1919 roku począł pełnić funkcję komendanta głównego Policji Państwowej⁴⁹.

Stanisław Wojciechowski po opuszczeniu stanowiska ministra spraw wewnętrznych został powołany na urząd Delegata Prezydium Rady Ministrów do Spraw Oszczędności Państwowych. W 1921 roku wstąpił do Polskiego Stronnictwa Ludowego „Piast”, jednocześnie kierował Katedrą Spółdzielczości w warszawskiej Wyższej Szkole Handlowej. Po zabójstwie pierwszego prezydenta RP Gabriela Narutowicza z ramienia PSL „Piast” został wybrany w dniu 20 grudnia 1922 roku drugim prezydentem RP. Na czas jego urzędowania

Rady Ministrów – Skorowidz Uchwał Rady Ministrów, t. 10, pkt. 2, uchwała nr 19 z 26 II 1920; PRM, Rekt., nr 4, t. 13, k. 32; KCNP, sygn. 76, k. 29–30; *Kto był kim...*, op. cit., s. 150.

⁴⁸ AAN, KCNP, sygn. 76, k. 33; 51; PRM, Rekt., nr 4, t. 13, s. 145; *Komendanci główni...*, op. cit., s. 9.

⁴⁹ Centralne Archiwum Wojskowe, Akta Personalne i Odznaczeniowe, Virtuti Militari, sygn. 72/6621, Młodzianowski Kazimierz; AAN, KCNP, sygn. 78, k. 18, wniosek o mianowanie kpt. K. Młodzianowskiego komendantem głównym PK i ML; S. Wojciechowski, *Moje wspomnienia...*, op. cit., s. 39; R. Hausner, op. cit., s. 60–66, 181, *Komendanci główni...*, op. cit., s. 17, 25; W. Kozyra, *Urząd...*, op. cit., s. 61.

w pałacu Belwederskim przypadają trudne lata demokracji parlamentarnej (niestabilność koalicji rządowych), poważne konflikty społeczne (kryzys hiperinflacyjny 1923 r.), ale też znaczące sukcesy na arenie międzynarodowej (ostateczne uznanie granic państwa), wielka reforma walutowa z 1924 roku (utworzenie Banku Polskiego i wprowadzenie złotego) czy reforma rolna z 1925 roku. Gdy marszałek Józef Piłsudski w dniu 12 maja 1926 roku dokonał zbrojnego zamachu stanu na legalne władze Rzeczypospolitej prezydent Stanisław Wojciechowski zdecydowanie mu się przeciwstawił. Już jednak 14 maja, w sposób dość nieoczekiwany, zwłaszcza dla dowództwa wojsk rządowych, złożył dymisję z urzędu prezydenta RP, co pociągnęło za sobą dymisję konstytucyjnego rządu Wincentego Witosa. W konsekwencji wywołało to kryzys w obozie rządowym i walnie przyczyniło się do zwycięstwa zamachowców⁵⁰.

W pierwszych latach po zamachu majowym S. Wojciechowski zupełnie wycofał się z życia politycznego, poświęcając się działalności spółdzielczej w „Społem” oraz pracy naukowej. Był profesorem w Wyższej Szkole Handlowej, Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego oraz dyrektorem Spółdzielczego Instytutu Naukowego. Dopiero w 1937 roku uaktywnił się politycznie, zostając jednym ze współzałożycieli chrześcijańsko-demokratycznego Stronnictwa Pracy, ale nie podjął w nim szerszej działalności⁵¹.

Stanisław Wojciechowski ożeniony był z Marią Kiersnowską (1869–1959) z którą miał dwoje dzieci: córkę Zofię i syna Edmunda. Mieszkał w Warszawie do czasu powstania warszawskiego, a po jego upadku w październiku 1944 roku, wraz z żoną i resztą ludności Warszawy umieszczony został w niemieckim obozie przejściowym w Pruszkowie. Dzięki wysiłkom polskiego personelu sanitarnego niemiecka komisja lekarska zwolniła go z obozu. Zamieszkał w Gołąbkach pod Warszawą, gdzie zmarł 9 kwietnia 1953 roku. Został pochowany

⁵⁰ Szerzej: *Prezydenci i premierzy Drugiej Rzeczypospolitej*, pod red. A. Chojnowskiego i P. Wróbla, Warszawa 1992, s. 49 i n.

⁵¹ *Ministrowie Polski Niepodległej*, red. M. Baumgart, H. Walczak, A. Wator, Szczecin 2001, s. 435–437; *Stanisław Wojciechowski...*, op. cit., s. 179–180; A. Ajnenkiel, *Polska po przewrocie majowym. Zarys dziejów politycznych Polski 1926–1939*, Warszawa 1980, s. 572–574.

w grobowcu rodzinnym (wraz z żoną i synem) na Cmentarzu Powązkowskim⁵².

Podsumowując należy skonstatować, że Stanisław Wojciechowski poza premierem Ignacym J. Paderewskim, był najwybitniejszą osobowością gabinetu powołanego 16 stycznia 1919 roku. Był przyjacielem i zaufanym towarzyszem prac J. Piłsudskiego z pierwszych lat PPS i istnienia jego organu „Robotnika”. Sam tymczasowy naczelnik państwa wskazał go na stanowisko ministra spraw wewnętrznych, co skwapliwie zaakceptował premier Paderewski. S. Wojciechowski z racji swego urzędu był zastępcą Prezesa Rady Ministrów, a w związku z tym, że Ignacy J. Paderewski jako minister spraw zagranicznych bardzo często przebywał za granicą, głównie na konferencji pokojowej w Wersalu, kierował rządem.

W sejmie traktowany był, zwłaszcza w 1919 roku, jako jeden z najważniejszych członków gabinetu. Jego propozycje ustawodawcze przyjmowano bez większych dyskusji i wcielano w życie. Powszechnie uważano, że bardzo sprawnie rozwiązywał nabrzmiałe problemy społeczne, zażegnując strajki i wybuchy niezadowolenia. W imieniu rządu przygotował Deklarację konstytucyjną rządu, która spotkała się z pewnymi oporami w parlamencie, ale w gruncie rzeczy wskazała kierunek organizacji polskiej administracji w duchu centralistycznym, realizowanym przez polskie rządy tak przed, jak i po maju 1926 roku, faktycznie wbrew postanowieniom Konstytucji marcowej 1921 roku. S. Wojciechowski rozpoczął metodyczną i planową budowę struktur administracji spraw wewnętrznych oraz samorządu terytorialnego. W szczególności to za jego czasów zorganizowana została w całości najważniejsza część resortu, a w istocie całej polskiej administracji publicznej, to jest administracja ogólna, którą tworzyli starostowie i wojewodowie. Był twórcą polskiej, jednolitej struktury Policji Państwowej szybko odnoszącej sukcesy w walce z przestępczością pospolitą, jak też polityczną.

Waldemar Kozyra

⁵² AAN, KG PP, Dop., sygn. 1; Z. Pawluczuk, op. cit., s. 172 i n; *Ministrowie...*, op. cit., s. 435–437; *Stanisław Wojciechowski...*, op. cit., s. 285 i n.

Bibliografia

Źródła

Archiwum Akt Nowych, Kancelaria Cywilna Naczelnika Państwa.

Archiwum Akt Nowych, Komenda Główna Policji Państwowej, Dopływy z byłego Centralnego Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i byłego Centralnego Archiwum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej.

Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Dopływy z byłego Centralnego Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i byłego Centralnego Archiwum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej.

Archiwum Akt Nowych, Prezydium Rady Ministrów, Rektyfikaty.

Archiwum Państwowe w Kielcach, Komisarz Ludowy Kielecki.

Archiwum Państwowe w Lublinie, Komenda Wojewódzka Policji Państwowej w Lublinie.

Biblioteka Narodowa w Warszawie, S. Wojciechowski, *Moje Wspomnienia*, t. 2.

Biblioteka Sejmowa w Warszawie, Sejm Ustawodawczy. Sprawozdanie stenograficzne.

Centralne Archiwum Wojskowe, Akta Personalne i Odznaczeniowe, *Virtuti Militari*.

Instytut Józefa Piłsudskiego w Londynie. Poświęcony Badaniu Najnowszej Historii Polski, kolekcja 20 (20/5/3/4), płk Józef Beck.

Opracowania

Gabinety Drugiej Rzeczypospolitej, pod red. zbiorową J. Farysia i J. Pajewskiego, Szczecin–Poznań 1997.

Hausner R., *Pierwsze dwudziestolecie administracji spraw wewnętrznych*, Warszawa 1939.

Historia sejmu polskiego, t. 2, cz. 2, *II Rzeczypospolita*, napisał A. Ajnenkiel, Warszawa 1989.

Komendanci główni Policji Państwowej 1919–1939, red. K. Filipow, Białystok 1997.

Kozyra W., *Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Polsce Odrodzonej 1918–1939*, „Dzieje Najnowsze” 2010, R. 42, nr 2.

Kozyra W., *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918–1939*, Lublin 2009.

Kozyra W., *Urząd Wojewódzki w Lublinie w latach 1919–1939*, Lublin 1999.

Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej, red. naukowa J.M. Majchrowski przy współpracy G. Mazura i K. Stepana, Warszawa 1994.

Ławnik J., *Represje policyjne wobec ruchu robotniczego 1918–1939*, Warszawa 1979.

Pawluczuk Z., *Konspirator i prezydent. Rzecz o Stanisławie Wojciechowskim*, Warszawa 1993.

Prezydenci i premierzy Drugiej Rzeczypospolitej, red. A. Chojnowski, P. Wróbel, Wrocław 1992.

Stanisław Wojciechowski, prezydent RP. Wspomnienia. Orędzia. Artykuły, wstęp M. Groń-Drozdowska, M. Drozdowski, Warszawa 1995.

Stanisław Wojciechowski – minister of the interior of the Second Polish Republic (16th January 1919–23rd June 1920)

Keywords

Stanisław Wojciechowski, minister of the interior, Second Polish Republic, Legislative Sejm, socio-political life, general administration, status report, police

Abstract

Being a minister of the interior of the “reborn” Poland (16th January 1919–23rd June 1920) and given the fact that Prime Minister was often travelling abroad, Stanisław Wojciechowski served as deputy of PM Ignacy Jan Paderewski. His propositions were mostly accepted and realised by the Legislative Sejm. Many believed that he was able to solve major social problems by appeasing the strikes and bursts of social discontent. He drew up a „Constitutional Declaration“, document determining the centralist direction of the activity of Polish administration. Contrary to the actual provisions of the March Constitution (1921), the Declaration was realised by Polish cabinets before and after May Coup 1926 and by Wojciechowski himself who, thoughtfully and effectively, participated in creating the structures of the interior administration, the local authorities and, mostly, general administration in Poland consisting of county and voivodeship governors.

Stanisław Wojciechowski, Innenminister des Wiedergeborenen Polens (16. Januar 1919–23. Juni 1920)

Schlüsselworte

Stanisław Wojciechowski, Innenminister, Zweite Polnische Republik, Polnische Verfassunggebende Nationalversammlung, soziales und politisches Leben, Allgemeine Verwaltung, Lagebericht, Polizei

Zusammenfassung

Stanisław Wojciechowski, Innenminister des Wiedergeborenen Polens (16. Januar 1919–23. Juni 1920), war aufgrund seines Amtes Stellvertreter von Premierminister I.J. Paderewski, und da er oft im Ausland war, leitete er die Regierung. In der Polnischen Verfassunggebenden Nationalversammlung wurden seine Gesetzgebungsvorschläge von der Mehrheit des Sejms schnell angenommen und umgesetzt. Es wurde allgemein behauptet, dass er dringende soziale Probleme sehr effektiv gelöst und die Streiks und Ausbrüche sozialer Unzufriedenheit verhindert habe. Im Namen der Regierung bereitete er die „Verfassungserklärung“ vor, die in der Tat die Richtung der Organisation von der polnischen Verwaltung im zentralistischen Geist angab. Der wurde von den polnischen Regierungen sowohl vor als auch nach Mai 1926 umgesetzt, was den eigentlichen Bestimmungen der Verfassung vom März 1921 widersprach. S. Wojciechowski prüfte methodisch und plangemessen die Strukturen der Innen- und Kommunalverwaltung mit. Insbesondere bezog es sich auf die allgemeine Verwaltung, die aus Landräten, Woiwoden und der Staatspolizei bestand.

Станислав Войцеховски – министр внутренних дел возрождённой Польши (16 января 1919–23 июня 1920)

Ключевые слова

Станислав Войцеховски, министр внутренних дел, Вторая Речь Посполитая, Законодательный сейм, общественно-политическая жизнь, общая администрация, обстоятельный доклад, полиция

Резюме

Станислав Войцеховски – министр внутренних дел возрождённой Польши (16 января 1919–23 июня 1920) – будучи по своей должности заместителем

премьер-министра Игнация Падеревского, в связи с тем, что Падеревски часто выезжал из страны, ему приходилось руководить правительством. В Законодательном сейме его законопроекты быстро принимались и внедрялись парламентским большинством. Повсеместно считалось, что он действительно исправно решал неотложные общественные проблемы, успокаивал забастовки и вспышки народного недовольства. От имени правительства подготовил „Конституционную декларацию”, которая фактически определила путь развития польской государственной администрации в направлении централизации. Польские власти придерживались этого пути как до, так и после Майского переворота 1926г, вопреки фактическим положениям польской конституции 1921 года. С. Войцеховский методично и последовательно соучреждал структуры администрации МВД и местного самоуправления. Особенно это касалось структур общей администрации, состоящей старост и воевод, а также Государственной полиции.